

تاریخ ثناترایران

اثر
ویلم فلور

ترجمہی علیرضابراتی مقدم

**THE HISTORY OF
THEATER IN IRAN**

WILLEM FLOOR

سرشناسه: فلور، ویلم ام، ۱۹۴۲- م Floor, Willem M
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ تئاتر ایران / ویلم فلور: ترجمه‌ی علیرضا براتی مقدم.
مشخصات نشر: تهران، نشر ژرف ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۳۸۰ص: تصویر، جدول
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۲۵-۶۱-۶
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: عنوان اصلی: The History of Theater in Iran
موضوع: نمایش -- ایران -- تاریخ Theater -- Iran -- History
موضوع: Performin Arts -- Iran -- History
موضوع: هنرهای نمایشی -- ایران -- تاریخ
موضوع: نمایشنامه فارسی -- تاریخ و نقد
شناسه افزوده: براتی مقدم، علیرضا، ۱۳۲۷-
رده بندی کنگره: PNT۹۵۱
رده بندی دیویی: ۷۹۲/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۵۶۵۴۰

تاریخ تئاتر ایران

اثر ویلم فلور -

ترجمه‌ی علیرضا براتی مقدم

حروف‌نگاری و صفحه‌پردازی: خسروهراتی
طراحی جلد: ندا خاتمی - چاپ و صحافی: پردیس دانش

انتشار اول، پاییز ۱۳۹۸ - شمارگان ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۲۵-۶۱-۶

بها: ۶۶۰۰۰ تومان

نشر ژرف: ۶۶۹۵۵۱۴۶ - ۶۶۴۰۳۲۸۴ / ۰۹۹۰۹۳۵۹۰۸۶ - jarfpub@yahoo.com

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، کوچه فاتمی، ساختمان ۲ (ناشران)، طبقه ۱، واحد ۱۴

تقديم به الكوى تلاش و مقاومت
همسرم معصومه زهانی

فهرست

۱۱.....	یادداشت مترجم.....
۱۳.....	پیشگفتار.....
۱۵	فصل اول: نمایش بدیهه‌گویی خنده‌آور
۱۵.....	مقدمه.....
۳۱.....	هنرمندان در دوره قبل از اسلام.....
۳۵.....	هنرمندان در اوائل دوره اسلامی.....
۳۸.....	هنرمندان در دوره تیموری.....
۴۱.....	هنرمندان در دوره صفویه.....
۴۷.....	هنرمندان در دوره قاجار.....
۵۰.....	(اهل طرب و عملی نقاره‌خانه).....
۵۱.....	تماشا و تقلید.....
۶۴.....	باغبان، نمایش خنده‌آور ایرانی.....
۷۰.....	بقال‌بازی.....
۷۶.....	نمایش‌های زنانه.....
۷۹	فصل دوم: نمایش عروسکی
۷۹.....	مقدمه.....
۸۰.....	تئاتر سایه.....
۸۳.....	عروسک‌های دست‌کشی.....
۸۹.....	عروسک‌های نخ‌ی یا عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی.....
۱۰۳	فصل سوم: نمایش نقلی یا نقالی نمایشی
۱۰۳.....	مقدمه.....
۱۰۶.....	نمایش حماسی غیرمذهبی یا نقالی.....
۱۲۸.....	اثر مدرنیزاسیون.....
۱۳۳	فصل چهارم: ازبرخوانی مرثیه یا مرثیه‌خوانی
۱۳۷.....	روضه‌خوانی.....
۱۴۸.....	پرده‌داری یا نقالی تصویری.....
۱۵۳	فصل پنجم: نمایش حماسه مذهبی
۱۵۳.....	مقدمه.....
۱۶۲.....	تئاتر (تکیه) برای نمایش تعزیه.....
۱۷۱.....	تئاتر سلطنتی (تکیه دولت).....

۱۸۹.....	ماهیت متن نمایش تعزیه.....
۱۹۳.....	سكانس‌های قسمت‌های (اپیزودهای) نمایش تعزیه.....
۲۰۷.....	شروع اجرای نمایش: روضه‌خوانی.....
۲۱۱.....	تراژدی.....
۲۲۸.....	نمایش تعزیه‌خوانی برای زنان و به وسیله زنان.....
۲۳۸.....	مخالفین نمایش تعزیه‌خوانی.....
۲۴۹.....	فصل ششم: تئاتر مدرن
۲۴۹.....	پیدایش نخست.....
۲۵۶.....	ترجمه و نمایش‌های ایرانی.....
۲۵۹.....	انقلاب مشروطه ۱۹۰۶: تقویت تئاتر مدرن.....
۲۷۰.....	گروه‌های تئاتری غیراسلامی.....
۲۷۷.....	اپراهای کوچک و موسیقی.....
۳۰۰.....	ویژگی‌های اصلی حیات تئاتری در اواخر دوره قاجار.....
۳۰۶.....	دوره رضاشاه (۱۹۲۵-۱۹۴۱).....
۳۲۸.....	دوره محمد رضا شاه.....
۳۴۵.....	بازیگران و نمایش‌نامه‌نویسان بزرگ.....
۳۵۱.....	تئاتر در حال احتضار.....
۳۵۵.....	تئاتر در دوره جمهوری اسلامی.....
۳۶۵.....	ضمیمه ۱.....
۳۷۵.....	ضمیمه ۲.....

فهرست نگاره‌ها

- نگاره ۱: تندیس‌های کوچک گوسان‌های نوحه‌سرا
نگاره ۲: سرهای اراذل، خدایان ارمنی با سر سگ
شکل ۳: گوسان میم با صورتک گرگ (مینیاتور ارمنی قرن سیزدهم)
شکل ۴: نگاره‌ی موسیقی‌دانان و رقاصان میم با صورتک (۱۵۱۹)
نگاره ۵: نگاره‌های بازیگران با ماسک و موسیقی‌دانان، اثر سلطان محمد (۱۵۹۴)
نگاره ۶: سرگرمی‌های روستایی (حدود ۱۸۰۰)
شکل ۷: لوتی و میمونش (مینیاتور قرن نوزدهم)
نگاره ۸: دختر رقاص در دربار (اواخر قرن هیجدهم)
نگاره ۹: پسران رقاص ملبس به لباس دختران با مطربان در ارومیه (حدود ۱۹۰۰)
نگاره ۱۰: دلک درباری ناصرالدین‌شاه (تصویر سمت چپ)، دو بازیگر، کریم شیرهای در چپ (تصویر راست)
نگاره ۱۱: بازیگر عروسک دستی با چادر قابل‌حمل در نمایش روستایی (۱۶۳۷)
نگاره ۱۲: مرشد عروسک بازها و شاگردانش با خیمه و عروسک‌هایشان (دهه ۱۹۲۰)
نگاره ۱۳: عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی (دهه ۱۹۲۰) ۱- سروناز خانم و بچه؛
۲- کوراپت؛ ۳- دیو؛ ۴- دزد؛ ۵- مبارک؛ ۶- یهودی؛ ۷- پهلوان
شکل ۱۴: عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی (دهه ۱۹۲۰)
شکل ۱۵: مراسم سوگواری سیاوش [؟] یا شخص حقیقی. نقاشی دیواری پنجگنک (خوارزم) قرن هشتم پیش از میلاد. به ریشه‌کنی گیاهان و بریدن گیسو توجه کنید.
نگاره ۱۶: نقالی در اصفهان (۱۹۲۵)
نگاره ۱۷: نقالی در هتلی در اصفهان (۱۹۷۰)
نگاره ۱۸: روضه خوانی در فضای باز (اوایل قرن بیستم)
نگاره ۱۹: درویش‌ها با صحنه‌های مصور قابل‌حمل از زندگی امامان
نگاره ۲۰: بچه‌ها در حال تماشای ماشین تصویر یا شهر فرنگ (۱۹۳۸)
نگاره ۲۱: دسته محرم با صحنه‌های متحرک و بیرق‌ها (در بند دهه ۱۷۴۰)
نگاره ۲۲: کودکان قسمت از دواج قاسم (دسته محرم در شوش ۱۸۶۹)
نگاره ۲۳: حجله عروسی قاسم در دسته محرم شوش (کوکاسوس) در ۱۸۶۹
نگاره ۲۴: تکیه فضای باز در طیس (۱۹۰۷)
نگاره ۲۵: تعزیه (ساختمان به علاوه سایبان) (۱۶۳۷). به روضه خوان (راست)، صحنه‌های متحرک و علم دسته محرم
نگاره ۲۶: تکیه دولت یا تئاتر سلطنتی (حدود ۱۹۰۰)
نگاره ۲۷: تکیه دولت و محل دفن مظفرالدین شاه (۱۹۰۷)
نگاره ۲۸: اجرای نمایش تعزیه در میدان اصلی تهران (۲۵ ژانویه ۱۸۱۲)
نگاره ۲۹: اجرای نمایش تعزیه در روستا (دهه ۱۹۳۰)

- نگاره ۳۰: برنامه‌های اجرای اپیزودهای نمایش تعزیه در تکیه دولت (مهر و موم‌های ۱۲۹۸/دسامبر ۱۸۸۰ و ۱۲۹۹/نوامبر ۱۸۸۱)
- نگاره ۳۱: هنرپیشه میرزا غلام‌حسین در لباس عباس برادر امام حسین (۱۸۸۶ م)
- نگاره ۳۲: همه بازیگران نمایش تعزیه
- نگاره ۳۳: همه بازیگران نمایش تعزیه که برخی ماسک حیوان دارند. (اپیزود سلیمان)
- نگاره ۳۴: اجرای نمایش تعزیه‌خوانی در فضای باز (۱۸۶۱)
- نگاره ۳۵: گروه (دسته) نوحه‌خوان (حدود ۱۹۰۰ م)
- نگاره ۳۶: اعضاء یک گروه (دسته) تیغه زن (شوش-۱۸۶۹ م)
- نگاره ۳۷: تیغ‌زن در شوش (۱۸۶۹ میلادی)
- نگاره ۳۸: مراسم محرم در سبزه‌میدان ساری در ۱۹۳۲.
- نگاره ۳۹: صحنه‌ای از اپیزود سفیر اروپا (حکاکی بر چوب در قرن نوزدهم)
- نگاره ۴۰: آگهی که اجرای نمایش در جلفا را اعلام می‌کند (۱۹۱۷).
- نگاره ۴۱: آگهی اعلام نمایش توسط «سیروس»، اولین تئاتر دائمی ملی ایران (۱۹۲۹)
- نگاره ۴۲: آگهی اجرای نمایش «غیاث خشت مال» در جلفا (۱۹۳۶)
- نگاره ۴۳: نمایش مدرن رقاصان با ماسک‌های قدیمی (فستیوال فجر ۲۰۰۴)

یادداشت مترجم

ترجمه کتاب تاریخ تئاتر ایران با معرفی و پیشنهاد دوست عزیزم آقای عسگرپور انجام گرفت که مشتاق ترجمه آن بودند و امکانات ترجمه را فراهم کردند. به این وسیله از ایشان سپاسگزارم. امیدوارم الگویی باشد برای علاقه‌مندان ترویج و گسترش فرهنگ و هنر ایران. نویسنده کتاب آقای ویلم فلور با مطالعه گسترده منابع موجود ایرانی و خارجی و با دستی پر کتاب را نوشته‌اند که می‌توان گفت عصاره تمام تحقیقات در زمینه تئاتر ایران است. کتاب‌های مرجع مورد اشاره در زیرنویس‌ها خود مؤید این مسئله است. ترجمه آن می‌تواند کمک هرچند اندکی باشد به کسانی که مایلند اطلاعاتی درباره تئاتر این مرز و بوم داشته باشند. لازم است در همین جا از دوستانی که کتاب را بازخوانی و در اصلاح آن کمک کردند از جمله آقایان حمزه مومنی، محمد نظری و حبیب سلیمی‌نژاد تشکر و قدردانی نمایم.

پیشگفتار

در سال ۲۰۰۳ وقتی دوستی در مورد تئاتر در ایران از من سؤال‌هایی کرد، به ناآگاهی خودم اقرار کردم. سپس دوستم پرسید که آیا مایلم جواب سؤال‌های مطروحه را بیابم؟ پاسخم با خوش‌بینی مثبت بود. در مورد تئاتر در ایران منابع چندی به فارسی وجود داشت، اما به انگلیسی چیزی در دسترس نبود.

به زبان‌های غربی دیگر نیز فقر مشابهی بود. بنابراین زمانی که به دنبال اطلاعات بوم متوجه شدم بیش از آن که بتوانم تحقیق سریعی برای ارضاء کنجکاوی دوستم انجام دهم باید برای منابع و داده‌ها تحقیق کنم، در نتیجه ناگهان دریافتم که کتابی نوشته‌ام. امیدوارم آن‌هایی که این کتاب را می‌خوانند به همان اندازه که من در تحقیق و نوشتن لذت بردم، لذت و بهره ببرند و احساس کنند غنی‌تر شده‌اند و بخواهند در مورد موضوع بیشتر بخوانند و یا به تئاتر بروند و یک یا چند نمایش مورد اشاره در اینجا را ببینند.

شایسته است که از جان امرسون (کتابخانه وایدمر، هاروارد) تشکر کنم که پشتکار و پیگیری او برای یافتن مقالات کمیاب سبب غنی‌تر شدن مطالب در دسترس شد و به من اجازه داد داده‌های بیشتری برای خوانندگان فراهم کنم. همچنین سپاس فراوان دارم از آقای صادق سجادی سرویراستار "دایرةالمعارف بزرگ اسلامی" در تهران که مقالات نادر دیگری برایم فرستادند. از انک فلور (بخش ۳-۱) و اریک هوگلاند (بخش ۵-۴) که محبت کردند و مهارت ویراستاری‌شان را به کارگرفتند که به نظر آید راه زبان انگلیسی برایم هموار است، بی نهایت متشکرم. سرانجام باید از دکتر غلامرضا وطن‌دوست (دانشگاه شیراز) و آقای رحیم هودی پیش کسوت تئاتر در شیراز سپاس‌گزار باشم که اولی در پاسخ من در مورد مطالب فعالیت‌های تئاتری در شیراز از آقای هودی درخواست کرد که آنچه در مورد موضوع می‌داند به صورت مقاله بنویسد و او نیز با میل و رغبت انجام داد.